

İRAN İLE NÜKLEER ANLAŞMA VE TÜRKİYE İÇİN SONUÇLAR

P5 + 1 olarak adlandırılan ve BM Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesi ile Almanya'dan oluşan ülkeler grubu ile İran arasında devam eden müzakerelerde, yarın itibariyle kritik bir aşamaya gelinmiş olacaktır. Daha önce 2 kere uzayan bu müzakere turunun artık 31 Mart'ta İran'ın nükleer programının geleceğine dair bir çerçeve anlaşması ile sonuçlanması beklenmektedir. Öte yandan anlaşmanın özellikle uygulamaya yönelik daha detaylı hükümleri hakkında mutabakata varılması için Haziran sonuna kadar bir süre mevcuttur. Müzakeresine Türkiye açısından da tarihi önemi olan Lozan'daki Beau Rivage otelinde devam edilen anlaşmada yer alması beklenen belli başlı hususları, EDAM Başkanı Sinan Ülgen şu şekilde değerlendirmiştir.

Uranyum zenginleştirme

Çerçeve anlaşma ile İran'ın uranyum zenginleştirme programı ve altyapısına kayda değer sınırlamalar getirilmesi beklenmektedir. Halihazırda İran'da farklı teknolojilere sahip yaklaşık 10.000 kadar uranyum zenginleştirme yapan santrifüj bulunmaktadır. Böyle bir altyapı ile İran'ın tek bir nükleer silah için gerekli zenginleştirilmiş uranyuma 2-3 ay içinde ulaşabileceği değerlendirilmektedir. P5 + 1'in temel ilkesi, getirilecek kısıtlamaların, İran'ın gelecekte anlaşmadan çekilmeye karar vermesi durumunda, nükleer silah için gerekli zenginleştirilmiş uranyum elde etmesi için en az bir yıl süreye ihtiyaç duyacak şekilde kurgulanması olmuştur. Bu nedenle santrifüj sayısının 6000 altına çekilmesi gerekecektir.

Keza İran'ın santrifüj teknolojisini geliştirmek adına ilave araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmayacağı ve mevcut santrifüjlerini daha gelişmiş teknolojiye sahip olanlarla ikame etmeyeceği taahhüdünde de bulunması gerekecektir.

Anlaşma ile İran'ın % 5 üzerinde uranyum zenginleştirilmesi yapmayacağını ilan etmesi ve de ayrıca ülkede bulunan düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum stokuna da bir sınırlama getirilmesi beklenmektedir. Müzakerelerin başında İran yılda 2.5 ton uranyum zenginleştirilmesi yapmak istediğini belirtmişti, daha sonra ise 500 kg'lık bir sınırlamayı kabul edebileceğini söylemişti. P5 + 1'in pozisyonu ise yılda 250 kg kadar uranyum zenginleştirmesine izin verilmesi şeklindeydi. İran'ın az zenginleştirilmiş uranyum stokları arttıkça bunun bir kısmını Rusya'ya Bushehr santrali için nükleer yakıt imalatı amacıyla göndermesi sağlanacaktır.

Plütonyum

Nükleer silah elde etmenin ikinci yolu ise zenginleştirilmiş uranyum yerine plütonyum kullanmaktır. İran'ın ağır su reaktörü tipindeki Arak tesisi, nükleer atık olarak plütonyum üretecektir. P5+1 başlangıçta bu reaktörün tamamen devrede çıkarılmasını istemiştir. Müzakerelerin ilerleyen aşamalarında İran, reaktör tasarımında değişiklik yaparak atık plütonyumunu en aza indirmeyi ve de ayrıca plütonyum içeren nükleer atığı işlememeyi kabul etmiştir.

Denetim

Müzakerelerin en kritik denebilecek bir diğer boyutudur. İran, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi – Non Proliferation Treaty – NPT'ye taraf bir devlettir. NPT'ye taraf devletler, nükleer tesislerinin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı – International Atomic Energy Agency - IAEA tarafından denetlenmesi yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Ancak özellikle Saddam rejiminin nükleer programının ortaya çıkmasından sonra, IAEA'nin denetim yetkilerini güçlendiren bir Katma Protokol kabul edilmiştir. İran mevcut durumda NPT üyesi olmasına rağmen Katma Protokole taraf olmamıştır. İran'ın nükleer silah programına dair mevcut kuşku nedeniyile, çerçeve anlaşma ile İran'ın Katma Protokole taraf olmasının yanısıra bunun da ötesine geçerek IAEA'ye ilave denetim yetkisi vermesi beklenmektedir. Mesele bu denetim yetkisinin sınırlarının çizilmesi ile ilgilidir. P5+1, IAEA'nin İran'da istediği tesise (sivil + askeri) istediği zaman ve istediği

sıklıkta giderek denetim yapmasını istemektedir. İran ise bu derece geniş bir yetki tanımına karşı çıkmaktadır.

Süre

Yapılan anlaşma İran'a, NPT üyesi olmasına rağmen, özel bir rejim tesis etmiş olmaktadır. İran çok daha müdahaleci olan bu özel rejimin zaman ile sınırlanmasını talep etmektedir. P5+1 başlangıçta bu süreyi 20 yıl olarak ifade etmişti. Mart başında vermiş olduğu bir mülakatta Obama bu sürenin 10 yıl olarak tanımlanmasını kabul edebileceğini beyan etmiştir. İran ise en fazla 8 yılı kabul edebileceğini belirtmiştir.

Ancak bu konunun daha karmaşık hale gelmesine neden olan bir diğer unsur, anlaşmada yer alacak farklı hükümleri için farklı geçerlilik süreleri bulunacak olmasıdır. Örneğin İran'ın Katma Protokol üyeliğinin ucu açık olması, plütonyum içeren nükleer atığı yeniden işlememe taahhüdünün en az 20 yıl yürürlükte kalması ancak uranyum zenginleştirme için getirilen sınırlamaların 10 yıl sonra yürürlükten kalkması gibi farklı takvimler de söz konusu olacaktır.

Askeri Amaçlı Çalışmalar

P5+1, İran'ın geçmişte yürüttüğü askeri amacı çalışmalara dair IAEA'ye bilgi vermesini istemektedir. Örneğin İran'ın askeri laboratuvarlarında nükleer patlamalarla ilgili simülasyonlar yaptığı bilinmektedir. Bu şart özellikle İsrail tarafından gündemde tutulmaktadır. Ancak İran bu konuda bugüne kadar herhangi bir esneklik göstermemiştir.

Yaptırımlar

Çerçeve anlaşmanın İran açısından en faydalı sonucun ise gerek BM gerek ABD gerekse AB tarafından uygulanan yaptırımların tedricen de olsa kaldırılması olacaktır. Çerçeve anlaşmasının imzalanması ile birlikte İran, BM müeyyidelerinin tamamen kaldırılmasını istemektedir. P5 + 1 ise bu yaptırımların tedricen ve uygulamaya bakılarak kaldırılması görüşündedir. Ancak en büyük sıkıntı, ABD'nin uyguladığı yaptırımlarla ilgilidir. Zira bu yaptırımların kaldırılması için Kongre onayı gerekmektedir. ABD'de son yapılan ara seçimlerden sonra Kongre'nin kontrolü, İran konusunda daha az esnek olan ve İsrail'in görüşlerine duyarlılığı daha yüksek olan Cumhuriyetçi

partie geçmiştir. Cumhuriyetçilerin nde gelenleri, İan'a uranyum zenginleştirme olanağı tanıyan bir anlaşmaya oy vermeyeceklerini söylemektedirler. ABD Kongresinin yeşil ışık yakmaması durumunda, ABD yaptırımları yürürlükten kalkamayacaktır. Bu durum da İan'a anlaşmadan çekilme fırsatı verecektir.

Obama yönetimi bu riski bertaraf edebilmek için Kongre'de yapılacak oylamayı nihai anlaşmanın imzalanacağı Haziran ayı sonrasına bırakmak istemektedir. Zira aslında ancak o noktaya gelindiğinde İan ile yapılan anlaşmanın bütün veçheleri açıklığa kavuşmuş olacaktır. Çok muhtemelen 31 Mart anlaşmasının bazı boyutları kamuoyu ile bu aşamada paylaşılmayacaktır.

Türkiye açısından sonuçlar

İan ile P5+1'nin bir anlaşmaya varmış olmalarını Türkiye bakımından olumlu bir netice olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye istikrarlı bicimde bu sorununun diplomatik yolla çözüme kavuşturulması ve askeri seçeneklerden kaçınılması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin Mayıs 2010'da Brezilya ile birlikte İan ile yapmış olduğu anlaşma hatırlardadır. İan'ın nükleer silah programına son vermesi ve gerek sivil gerek askeri tesislerinin IAEA denetimine aması da Türkiye açısından bir diğer kazançtır. Bölgede siyasi nüfuz rekabeti içinde bulunduğu İan'ın nükleer silaha sahip olması, Türkiye'nin de hiç istemediği bir eşitsizlik yaratacaktı. Anlaşma ile birlikte İan'a yönelik yaptırımların da tedricen yürürlükten kalkmasının, Türk ekonomisi bakımından da olumlu sonuçları olacaktır. Böylelikle bu komşu ülke ile dış ticaret, yatırım ve enerji işbirliği daha müsait bir ortamda ilerletilebilecektir. Nihayet Anlaşma ile İan'ın uranyum zenginleştirme hakkının teslim edilmiş olması da Türkiye'nin NPT içinde savunageldiği ve NPT'ye taraf ülkelerin uranyum zenginleştirme haklarının bulunduğuna dair argümanının P5+1 tarafından kabul gördüğünün teyidi olarak değerlendirilecektir.

Bütün bu olumlu yansımalarının yanında, Anlaşmanın İan'ın başta ABD olmak üzere uluslararası toplum ile ilişkilerini düzeltmesini sağlayabilecek olması ve gerek dış politikasında gerek ekonomisinde bu ambargodan kurtulmuş olan Tahran rejiminin bölgede bundan böyle daha da müteceviz bir politika uygulamasından duyulan endişeyi güçlendireceği de kaydedilmelidir. Yemen krizi ile daha da derinleşen mezhepsel gerginlikler ve İan/Suudi Arabistan çekişmesinin ışığında bu senaryonun dışlanamayacağı görülmektedir